

דינא דבר מצרא

ר' בעז בארי

- א. מקום שיש חסרון ללוקח
- ב. מקום שיש מסכנים
- ג. תועלת למוכר
- ד. הלוקח איננו חיצוני
- ה. פעל בדרך ישרה בקנייתו
- ♦ סיכום

הגמרא בב"מ דף קח. דנה בדין בר מצרא, דהיינו דין קדימה בקניית קרקע - לשכן הסמוך לקרקע הנמכרת.

הגמרא מביאה את דברי נהרדעי שאומרים שאם מגיע אדם מבחוץ וקונה קרקע המוצעת למכירה במקום שיש שכנים מצרנים החפצים לקנותה, יכולים המצרנים לסלקו משום דינא דבר מצרא, משום שנאמר "ועשית הישר והטוב".

כתב המגיד משנה בסוף הלכות שכנים (יד, ה) :

ועניין דין בן המצר הוא שתורתנו התמימה נתנה בתקון מדות האדם ובהנהגתו בעולם כללים, באמירת 'קדושים תהיו' והכוונה כמו שאמרו ז"ל 'קדש עצמך במותר לך' שלא יהא שטוף אחר התאוות, וכן אמרה 'ועשית הישר והטוב' והכוונה שיתנהג בהנהגה טובה וישרה עם בני אדם. ולא היה מן הראוי בכל זה לצוות פרטים לפי שמצות התורה הם בכל עת ובכל זמן ובכל ענין ובהכרח חייב לעשות כן, ומדות האדם והנהגתו מתחלפת לפי הזמן והאישים. והחכמים ז"ל כתבו קצת פרטים מועילים נופלים תחת כללים אלו, ומהם שעשו אותם בדין גמור ומהם לכתחילה ודרך חסידות והכל מדבריהם ז"ל.

וכתב ערוך השלחן בריש הלכות מצרנות (קעה, א) :

...ואסמכוה אקרא [דברים ו, יח] דועשית הישר והטוב בעיני ד', שחפץ השם יתברך שבני אדם יעשו זה עם זה ישר וטוב ואין לך ישר וטוב מזה, כיון שהמוכר אין לו היזק שיהא המצרן קודם לכל אדם. ואלמוה חכמים לדין זה שאף אם מכר לאחר אין מכירתו כלום וצריך ליתנה לבעל המצר, ויותר מזה אמרו חז"ל דזה הלוקח נחשב כשלוחו של המצרן לכל דבר ועידי הקניין של הלוקח יכתבו שטר בשם המצרן וא"צ קניין אחר.

עלינו לברר מהו אותו 'הישר והטוב' ממנו נובע דינא דבר מצרא (להלן- דדב"מ), וממילא להבין באלו מקרים יחול דין זה ובאלו מקרים לא.

הגמרא מביאה מקרים רבים שבהם אין דב"מ. ננסה דרך ההתבוננות בהם להבין מהו דב"מ.

א. מקום שיש חסרון ללוקח

רש"י מסביר ביסוד דב"מ שיכולים המצרנים לומר למחזיק 'אנו היינו מצפים לקנותה, כיון שטוב לכל אחד לקנות קרקע הסמוכה לו ולא במקום אחר'. שכך כתב בד"ה ועשית הישר והטוב: **"דבר שאי אתה נחסר ל"כ שתמצא קרקעות במקום אחר, ולא תטריח על בן המצר להיות נכסיו חלוקים"**. נראה מדבריו שהסיבה שיכולים השכנים לסלק את הלוקח היא משום שאין לו חסרון לקחת במקום אחר. אה"נ אם באמת היה חסרון ללוקח, אין דינא דבר מצרא.

לפי זה יהיו מובנים כמה מקרים שהגמרא מביאה בהמשך הסוגיא בהם אין דב"מ: **"לאשה ליתמי ולשותפי לית בה משום דינא דבר מצרא"** (אין דרכם לבקש להם קרקעות ולכן אין זה ישר וטוב לקחת מידם את הקרקע שהצליחו לקנות. רש"י) - לפי דברינו, כיון שיש להם חסרון שאינם יכולים ללכת בקלות לקנות במקום אחר, אין דב"מ. יתכן אף לומר שבמקרה כזה יש עשיית ישר וטוב לקונה, להשאיר את הקרקע ברשותו. **"לבעלים הראשונים לית בה משום דינא דבר מצרא"** - כשאדם מוכר את הקרקע למי שהיה בעליה לפניו, כיון שניחא לקונה זה בקרקע שהיתה ברשותו, יהיה זה חסרון אם נגיד לו ללכת ולבקש קרקע אחרת.

"מתנה לית בה משום דינא דבר מצרא" (אין למצרן זכות להוציא את הקרקע מידי מקבל המתנה) - בהמשך דברינו נביא בעז"ה מספר טעמים לדין מתנה. לפי דברינו כאן אפשר להבין את הדין מטעם זה, שהרי אם לוקחים מהמקבל את הקרקע - מפסיד הוא את מתנתו ואף שמקבל את תמורתה הכספית הוי חסרון עבורו.

לפי טעם זה היה מסתבר לומר שגם אם יטען הלוקח טענות אחרות בגינן מהווה הדבר חסרון עבורו, לא יוכל המצרן לסלקו. כגון אם יאמר הלוקח שאינו יכול למצוא קרקע טובה כזו, או שיש לקרקע זו יתרון מיוחד בגלל מיקומה וכדו'. במקרים כאלה אם נסלק אותו מן הקרקע נמצא שאנו מחסרים אותו. אמנם היה מקום לחלוק ולומר שלא פלוג רבנן, ודוקא באותם מקרים שהביאה הגמרא שייך לומר שאין בהם דב"מ, ואדם אינו יכול לבדות טעמים מליבו ע"מ להפקיע דב"מ.

ניתן להביא ראיה לכך מדברי הגמרא בדין **"זבין במאה ושוה מאתיים"**. הגמרא אומרת שאם הלוקח קנה קרקע שוה מאתיים במאה, ובא המצרן לסלקו, אם המוכר היה מוזיל לכל אדם ומוכר לו במאה - משלם המצרן ללוקח מאה ומסלקו. והקשה התוס' רא"ש (שם קח. ד"ה חזינן) שהרי יש פסידא ללוקח, שלא ימצא במקום אחר קרקע שוה מאתיים במנה, ולכאורה דומה למתנה? ותירץ **"כיון דמכר הוא ובאלו הדמים היה מוכרה לכל אדם זכה בר המצרן"**. דהיינו, לא פלוג חכמים במכר, ובכל דיני מכר איכא דב"מ.

לכאורה גם רש"י צריך לתרץ את קושיית התוס' רא"ש ולהסביר כמותו, שלא בכל מקרה שנוצר חסרון זו טענה טובה עבור הלוקח. ואפשר לבאר שזה דין מיוחד באישה וביתמי דלאו אורח ארעא לאהדורי. אשה במהותה היא אחת כזאת שאין לה אפשרות אחרת לקנות. אך בסתם מכר לא פלוג רבנן, אע"פ שהאינטרס מאוד ברור. לעומת מכר, במתנה לא אמרו חכמים את דינא דב"מ, כי בסתם מתנה יש סיבות מסוימות למה ניתנה דוקא למקבל זה, וע"כ אין להשוות בינה למכר.

ב. מקום שיש מסכנים

הרחבה לעיקרון זה (של התחשבות בלוקח) מצאנו בהסברו של בעל המאור (ב"מ סה. מדפי הרי"ף) בדין אשה, יתמי ושותפי. בעל המאור למד משם שהוא הדין לשאר המסכנים, כגון שהמצרן רוצה לקחת קרקע להרוחה, והלוקח דחיקא ליה שעתא. הסביר הדברי מלכיאל (חלק א סימן זה אות ב) שגם בעל המאור סובר עקרונית כתוס' רא"ש (שהובא לעיל), אלא שמחלק בין גברא מסוים שאין בו כלל דב"מ (כמו אשה או עני, שזו הגדרה כללית), ובין מקרה מסוים בחפצא (שיש ללוקח עדיפות באותו מקרה לקחת קרקע פלונית), שבזה לא פלוג רבנן.

הרמב"ן במלחמות (שם) חולק על בעל המאור, וסובר שדין זה שייך דוקא באשה ויתמי, דוקא הם אינם בדין ועשית הישר והטוב, "דלאו בני מיעבד הישר והטוב נינהו ולא רמו עליהם רבנן תקנתיהו, שאם לא עכשיו אימתי דלאו בני מקח וממכר הם".

ואף שרש"י דיבר דוקא על אשה ויתמי שאין דרכם לאהדורי ולקנות קרקע, אין להביא ראיה מדבריו לרמב"ן, כיון שהוא בא לפרש את דברי הגמרא שהזכירה דוקא אשה ויתמי, ואפשר להסבירו כבעה"מ. אמנם הדברי מלכיאל הבין ברש"י שסובר כרמב"ן, ולדבריו אין דין שאר מסכנים כאשה ויתומים. לפי זה צריך להבין את דברי רש"י בגמרא ב"ב ה.

רוניא זבן ארעא אמיצרא דרבינא. סבר רבינא לסלוקי משום דינא דבר מצרא, א"ל רב ספרא בריה דרב ייבא לרבינא אמרי אינשי ארבעה לצלא ארבעה לצלא. והסביר רש"י שם (ד"ה ארבעה): "וכשם שאתה אומר לי להסתלק מעלי בדינא דב"מ משום ועשית הישר והטוב, כך אני אומר לך עשה ישר וטוב לעני זה ואל תסלקהו". ואם כן נראה מדברי רש"י שמתבטל דב"מ בעני?
אפשר לתרץ שרש"י כלל לא אמר שבטל דב"מ בעני, אלא רב ספרא רק המליץ לרבינא כמדת חסידות, אך אה"נ מדינא הוא יכול לסלקו.¹

ואפשר להסביר ברש"י כדברי רבינו גרשום שם שמדובר במקרה שאם רוניא לא יקח עכשיו קרקע יפסיד כל מעותיו, ואין לו ממה להתפרנס. לפי זה יצא לנו בשיטת רש"י שדוקא במקום שהוא עני ("גברא") ואית ליה עכשיו פסידא ממשית, בטל דב"מ.

1. וכך נראה לכאורה מקושיית תוס' שם (ד"ה ארבעה) על רש"י, ובפרט מהקושיא השניה.

נוסף על טעם זה של התחשבות בלוקח, בגמרא ישנם מקרים נוספים בהם אין דב"מ, ויש לבאר את טעמם.

ג. תועלת למוכר

בגמ' מצאנו שיקול נוסף, שבמקום שיש למוכר תועלת (אינטרס) במכירה זו דוקא (בשביל שלא יהיה נפסד וכדו') לא יהיה דב"מ. אמנם לא ראוי לגרום שנכסי המצרן יהיו חלוקים, אך לא על חשבון המוכר.

"לכרגא למזוני ולקבורה לית בה משום דינא דבר מצרא" (כרגא: כסף גולגלתו למלך; מזוני: ב"ד שמוכרים לצורך מזון אלמנה והבנות. רש"י). אלו מצבים שהמוכר חייב למכור בדחיפות ואין לו שהות להמתין, ולכן אין דב"מ. כמו"כ יובנו מקרים נוספים:

"למכור ברחוק ולגאול בקרוב" (מוכר קרקע ע"מ לקנות קרקע במקום אחר); **"זוזי טבי זוזי תקולי"** (הלוקח משלם באופן שעדיף למוכר מחמת שנסחרים יותר או מחמת משקלם); הני ציירי והני שרי (מעותיו של המצרן צרורים וחתומים וזה ירא להתירן שלא יאמר יותר היו, ומעותיו של לוקח מותרין. רש"י); אמר איזיל ואטרח ואייתי זוזי (המצרן לא משלם מיד); ומכר כל נכסיו לאחד (שלא תקנו חכמים ללוקח להסתלק לעשות הישר והטוב לבעל המצר שהוא רעה למוכר שזה לא יקנה השאר שימשוך את ידו בשביל זו ובמקום פסידא דמוכר לא תקון דינא דבר מצרא. רש"י). בכל המקרים הללו אין דב"מ, כיון שיש למוכר תועלת באותה מכירה דוקא, או משום שחפץ למכור במהירות או משום שהכסף שהלוקח מציע נראה טוב יותר וכדו'.

אפשר לבאר שבכל המקרים הללו לא שייך לדון משום דב"מ (שנובע מ"ועשית הישר והטוב"), כיון שאנו עסוקים בעשיית ישר וטוב למוכר. וכך כותב רש"י (קח: ד"ה אין בה משום דב"מ): **"לפי שאין לנו להפסיד המוכר משום טוב וישר דמצרן, דכשם שעלינו לעשות טוב וישר לזה, כך עלינו לעשות טוב לזה"**.²

לפי כל הדרכים הנ"ל עדיין לא מובן מדוע אם בא המוכר למכור לנכרי אין דב"מ. הגמרא שם אומרת **"זבין לנכרי לית בה משום דינא דבר מצרא"**, ומנמקת את הדין בכך שנכרי לאו בר ועשית הישר והטוב. אך יש לשאול מדוע לא נדרוש מהמוכר למכור דוקא למצרן? רש"י שם (ד"ה נכרי לאו בר ועשית) מסביר שכל דב"מ מוטל רק על הלוקח: **"שהמוכר אומר לו מה עשיתי לך, אם ארצה לא אמכרנה לך ותהא בידי, אבל ללוקח נאמר משוך ירך ויקחנה זה"**.

דבריו של רש"י טעונים הסבר, שהרי אם טענת המוכר היא מחמת שיכול לומר שלא היתה דעתו למכור למצרן, לכאורה זו טענה שגם הלוקח יכול לטעון. ואכן כך כתב הפרישה (סי' קעה ס"ק לו) שאם לא ידוע לנו שהמוכר היה רוצה למכור גם לאחרים, יכול

2. כעין זה כתב המחנה חיים (חוי"מ ח"ב סי' כו) בהסבר דין זבן מנכרי, יובאו דבריו בהמשך.

הלוקח לטעון שהמוכר לא היה מוכרה לשום אדם, ורק מפני חיבתו אליו מכרה לו, ויתבטל דדב"מ. אמנם מרש"י נראה שדוקא למוכר אין בכה"ג דדב"מ, והלוקח לא יכול לטעון זאת,³ וצריך להבין דבריו, ואולי יתבארו על פי מה שנבאר בהמשך. מדברי הפרישה שהזכרנו נראה שאם המוכר לא רוצה למכור למצרן מכל סיבה שהיא - הרשות בידו. אמנם בתשובות מימוניות⁴ כתוב שאינו יכול לעכב את המצרן, ובע"כ של המוכר קנה המצרן, והקונה נעשה שליח של המצרן. אולי יש להביא ראיה לדברי הפרישה מדברי הב"י (שם סעי' פו) בהסברו מדוע במתנה לית דדב"מ. הב"י שם כתב שלשה טעמים לדין זה:

- א. קרקע שניתנה במתנה לא עומדת למכירה. במכר יכול המצרן לומר 'אלמלא שקנית אתה, הייתי אני קונה אותה', אך במתנה אין המצרן יכול לומר כך, שהרי היה יכול שלא למכרה כלל, וא"כ גם בלא מקבל המתנה לא היה המצרן זוכה בה.
- ב. במכר לא אכפת למוכר מי יקנה, לעומת מתנה שחשוב לו שתשאר המתנה ביד מקבל המתנה דוקא, כדי שכולם ידעו שנתן לו מתנה.
- ג. מצד מקבל המתנה, שחשוב לו שכולם ידעו שכיון שעבד היטב קיבל שדה במתנה.

אפשר לומר שההסבר הראשון הוא כדברי הפרישה, המוכר יכול להחליט לתת דוקא ללוקח ולא למצרן. שני הטעמים האחרים נכונים גם לפי התשובות מימוניות. כיון שהב"י הזכיר את שלשת הטעמים ולא חילק ביניהם, נראה דס"ל שהמוכר יכול לעכב.⁵

3. באבן האזל (שכנים יג יא) כתב טעם יפה מדוע כל דדב"מ הוא רק על הלוקח ולא על המוכר: א"א לדרוש מהמוכר להציע למצרן לקנותה, שכן המצרן שחפץ במחיר נמוך, עלול להוריד את המחיר. משא"כ כאשר הלוקח בא למצרן, הוא מציע לו מחיר מסוים, ואם לא ירצה - הרי הוא מזומן לקנותה. וכיון שכך, שקלוהו רבנן לדב"מ מהמוכר והטילוהו רק על הלוקח. אך אין זה טעמו של רש"י, כיון שרש"י כתב שהטעם שאין על המוכר דדב"מ כיון שיכול שלא למכור כלל את הקרקע, וצריך להבין דבריו.

4. קנין סי' לב, הו"ד בד"מ קעה או' ב וברמ"א שם סעיף ו.

5. המנחת יצחק (ח"י סי' קמח) דן במוסד צדקה שקנה בית והמצרן מערער, והמוכר והלוקח טוענים שמכר דוקא להם משום שזה מוסד צדקה ויקבעו שלט הנצחה לו ולאשתו. המנח"י כתב להתיר דהוי כיש פסידא למוכר (וכמשי"כ הסמ"ע ס"ק ז).

והביא שם תשובת זכור לאברהם (ח"ג או' מ) שפסק בפשיטות שאם המוכר חפץ באחר ולא במצרן דאומר זה נוח, כו"ע מודים שהרשות בידו ואין המצרן יכול לסלקו, והובא בספר משפט שלום. והקשה מדברי הרמ"א (שהזכרנו לעיל) שכתב איפכא. והביא מס' חשן ואפוד שכתב ליישב דבכה"ג הוי כמו פסידא למוכר. ובתשו' דברי חיים (ח"ב חו"מ סי' יט) כתב ג"כ דבאומר טעם לדבר מה שהשני נוח לי, לא שייך דין דעשיית הישר והטוב.

לפענ"ד אפשר ליישב בפשטות דבריהם ע"פ דברי הב"י שהבאנו לעיל בהסברו הראשון בדין מתנה.

ד. הלוקח איננו חיצוני

נלעני"ד שישנה עוד דרך נוספת בהסבר דב"מ, ע"פ המתבאר מדברי הראשונים בסוגיא ב"ב יב:

ההוא דזבן ארעא אמיצרא דבי נשיה. כי קא פלגו א"ל פליגו לי אמצראי. אמר רבה כגון זה כופים על מדת סדום.

מסביר שם רבינו יונה (ד"ה ההוא גברא):

רבה לא אתא עלה מטעם דינא דב"מ שהוא משום ועשית הישר והטוב, דהתם הוא דלית ליה ללוקח מידי בהאי ארעא ואין לו להפך בה אחר שהוא על מיצר חבירו, אבל כאן הרי אומרים לו לזה לוותר על דינו.

וכעני"ד כתב בשטמ"ק שם בשם תוס' רא"ש (ד"ה אמר רבה):

ולא פירש טעמא משום ועשית הישר והטוב כדאמרינן גבי דינא דבר מצרא, דהתם לית ליה ללוקח מידי בהאי ארעא ומשום ועשית הישר והטוב אמרינן ליה שיקנה ממקום אחר ויניח לזה לקנות אצל מצר שלו, אבל בכך שיש לו חלק בגוף הקרקע ואנו אומרים לו לוותר את דינו לא שייך כאן הישר והטוב אלא משום דזה נהנה וזה אינו חסר.

נראה מדברי הראשונים שם שיסוד דב"מ הוא שאנו טוענים כלפי הלוקח 'אל תכנס סתם למקום שאתה לא שייך אליו. אל תכניס את עצמך מבחוץ למקום שיש בו מצרניים'. אם זו ההגדרה, הרי שכל מקום שהלוקח אינו חיצוני, שיש לו סיבה מדוע הוא שייך בקרקע זו, לא יהיה דינא דבר מצרא.

לפי זה ניתן להסביר את דין משכנתא (אם מכרה למי שממושכנת לו. רש"י), את דין מתנה, ואת דין שותפי (שותף שמכר לו חברו חלקו בשדה שהן שותפין בה. רש"י) - שמבואר בגמ' שם שאין בהם דב"מ, ואולי אפשר להסביר בכך אף את דין מכר לבעלים הראשונים (הנ"ל). עוד נלעני"ד שבכך אפשר להסביר גם את דין זבן לנכרי הנזכר לעיל, ששאלנו מדוע לא תובעים מהמוכר (ישראל) שימכור למצרן מדין ועשית הישר והטוב? לפי דברינו במוכר לא שייך כלל דב"מ כיון שהוא לא חיצוני. מובן לכולם למה הוא פה ואף אחד לא בא אליו בטענה למה הוא בא. לגבי השאלה למי משניהם יעדיף למכור - אפשר שבאמת יותר ראוי למכור למצרן מדין "ואהבת לרעך כמוך", אך זה לא קשור לדין "ועשית הישר והטוב" של דב"מ. התגברנו על הבעיה של חוסר עשיית הישר והטוב כאשר הוא

הגר"א (ביאור הגר"א ס"ק טז) הביא שתי ראיות לדין הרמ"א: גריוא דארעא דאמרינן אערומי קמערים. ואם נאמר שהמוכר יכול למכור ללוקח בע"כ דמצרן - מה צריך להערים. ועוד - במתנה באחריות כתב הרא"ש איערומי קמערים. ולכאורה קשה להסבר שרצינו לומר אליבא דביי שיכול למכור ללוקח בע"כ דמצרן? ואפשר לדחות בדוחק שיש הבדל בין רצון חיובי של המוכר למכור דוקא לקונה ולא למצרן, לבין מקום שהוא מוכן לעשות טובה לקונה אך אין לו עניין מיוחד דוקא בו ולאפוקי מהמצרן.

חלק מהסיפור. אולי אפשר לומר שזו בעצם כוונת רש"י הנ"ל. המוכר כבר נמצא פה ושייד בקרקע, עד כדי כך שהוא יכול להשאירה אצלו ולא למכרה כלל, לעומת הלוקח שנאמר לו "משוך ידך ויקחנה זה", כיון שהוא אדם חיצוני שרוצה להכנס ולגרע את כח המצרן. ניתן לומר שהסבר זה עומד ברקע לכל שאר ההסברים: כאשר יש חסרון ללוקח, אז הוא לא אדם חיצוני שנכנס לעסק לא לו. יש לו שייכות לכאן, כי אלמלא שיקנה יש לו פסידא. אולי אפי' ניתן לומר זאת על הדרך השלישית שהעלנו - במקום שיש פסידא למוכר אנו דואגים שלא ינזק. אין פה סתם התערבות בעסקה וממילא לא מוטל עלינו להשאיר למצרן לקנות.

ה. פעל בדרך ישרה בקנייתו

למחנה חיים (כרך ה חו"מ סימן כו דף סז. ד"ה אמנם עמוקים דבריו) יש הסבר נוסף העולה מדברי הרא"ש בדין זבן מנכרי.

התוס' רא"ש (קח: ד"ה דא"ל אריא אברחי לך) כתב:

ולא מצי אמר ליה המצרן גם אני אם קניתו הייתי מבריא הארי מעלי, משום דאמר ליה אלמלא מהרתי לקנותו שמא היה מוכרו לנכרי אחר. ומיהו תמיה לי וכי בשביל שעשה עמו טובה אחת אינו מחוייב לעשות לו אחרת, אכתי איכא טעמא דהישר והטוב - תמצא הרבה קרקעות לקנות במקום אחר ותן לי זה שבמצרי, אטו עני שהוא ערום ורעב וכסהו אינו חייב גם להאכילו אתמהה.

וכתב בשיטמ"ק על דברי הרא"ש:

ונראה לי שכיון שבשעה שקנה לא חל עליו חיוב דין בן המצר כיון שעשה מצוה יותר גדולה להבריח ארי ממצר הישראלי תו לא מחייב בעשיית מה שאינו מוטל עליו.

המחנה חיים מסביר ששורש דדב"מ אינו משום ואהבת לרעך כמוך, שאם כן היינו אומרים שיש דדב"מ גם למוכר, וכבר מבואר ברש"י ובנמו"י בדין זבן לנכרי שאין דדב"מ למוכר אלא ללוקח. אלא י"ל דדדב"מ זו חובה שהטילו חכמים על הלוקח שיקדש עצמו במעשיו בשעה שלוקח קרקע, ושיעשה קנין שיהיה טוב בעיני ה' וישר בעיני אדם. וא"כ בכל מקום שהלוקח עשה פעולה שמתקיימת בה עשיית ישר וטוב, א"א לבוא אליו בטענה שעשה משהו שלא כהוגן. אע"פ שאולי אפשר לעשות יותר טוב מדין ואהבת לרעך כמוך, אין זה חלק מציווי עשיית הישר והטוב.

וכן כתב בהמשך דבריו (דף סח: ד"ה ולפמ"ש לק"מ), "דמצות ועשית טוב וישר הוא חיוב אשר הטילה התורה על בר ישראל שאם יחפוץ לעשות פעולה במסחר וקנין יהיה פעולותיו בהנהגה ישרה". וכיון שסו"ס כאשר קנה מהנכרי הוא פעל בדרך טובה וישרה בקניינו, תו לית דדב"מ. אלא ששאל הרא"ש מדוע לא נחייב אותו אח"כ למכור את קרקעו לבי"מ, כיון שיש טיבותא לבי"מ בקרקע הסמוכה לקרקעו. ועל זה תירץ בשיטמ"ק שאינו מחוייב למכור משלו בשביל לעשות טובה לאדם אחר. כמו שהמוכר

אינו מחויב למכור דוקא לב"מ, כיון שאדם יכול לעשות בשלו מה שיחפוץ. וכיון שבשעת הקנייה היה מותר לו לקנות (דע"פ הבריח הארי ממיצר ישראל) ונהג באופן ישר וטוב, אין עליו חיוב אח"כ למכור משלו בשביל להועיל לחבירו. גם לפי הסבר זה אפשר לבאר יפה את דברי רש"י הנ"ל בדין זבן לנכרי, שדוקא ללוקח שייך לומר בשעה שלוקח שינהג בדרך טובה וישרה בקניינו, על המוכר אין לצוות כן כיון שהקרקע ברשותו ואדם רשאי לעשות בשלו מה שחפץ.

סיכום

דינא דבר מצרא נובע מהצורך בעשיית הישר והטוב. היה אפשר אולי להבין שתמיד הישר והטוב הוא לתת את הקרקע למצרן, אך ראינו שישנם מקרים (חריגים) בהם לא יחול דב"מ. ניסינו להסביר את המקרים החריגים באופנים שונים:

- א. במקום שיהיה חסרון ללוקח לקנות במקום אחר.
- ב. דעת בעה"מ שכאשר הקונה מסכן - אין בו דב"מ.
- ג. כאשר יש אינטרס למוכר בקונה מסויים.

לפי שלושת ההסברים הללו נראה שהסיבה שאין דינא דבר מצרא היא או בגלל שבמקרים אלו זו לא עשיית הישר והטוב כי אתה פוגע במישהו אחר. או בגלל שאני עסוק בעשיית הישר והטוב בצורה אחרת, וגם בכך אני מקיים רצון התורה, ומדוע להעדיף לגמול חסד עם המצרן ולא עם הנזקק האחר.

בהמשך ראינו שישנם מקרים בהם אין דינא דבר מצרא אך אינם מתאימים להגדרות אלו, שכן אין בהם פגיעה במישהו אחר, ואף אין בהם עשיית ישר וטוב באופן אחר. לכן הבאנו עוד שתי דרכים נוספות:

- ד. כאשר הקונה אינו חיצוני לסיפור. יש לו סיבה טובה למה הוא פה.
- ה. בשעה שקנה הקונה את הקרקע התקיים בו "ועשית הישר והטוב".

לפי שתי דרכים אלו מתברר שיש מקרים שבהם כלל אין צורך בעשיית ישר וטוב. לא בגלל שאני מתנהג עכשיו בצורה ישרה, אלא משום שבמקרים אלו לא תקנו חכמים את הצורך בעשיית הישר והטוב.

אמנם ראוי להתנהג גם בהם בצורה ישרה מדין "ואהבת לרעך כמוך", אך זה לא כלול בתקנת חכמים שאנו עסוקים בה.